

SISÄLLYS

I SOSIAALISUUDEN MYYTTI

1. Johdanto 7
2. Sosiaalinen ihminen on hyvä ihminen 9
3. Työelämä tarvitsee sosiaalisia taitoja 12

II KOLME ENSIMMÄISTÄ IKÄVUOTTA

1. Tarkoitushakuinen käsitys lapsesta 16
2. Maturaatio ja ikään sidottu kehitys 18
3. Kolmen ensimmäisen ikävuoden merkitys 20
4. Kiintymyssuhde 26
 - Separaatio eli ero hoitajasta 30*
 - Objektipsyvyys 32*
 - Tunteiden säätely 36*
5. Kiintymyksen kohde 36
6. Kiintymyssuhde ja myöhemmät sosiaaliset taidot 39
7. Kiintymyssuhde ”löytyy” aivoista 41
8. Johtopäätökset 43

III SOSIAALISTUMINEN

1. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot 49
2. Sosiaalinen kyvykkyys 51
3. Sosiaalistumisen esiaste 52
 - Hymy 53*
 - Itku 54*
4. Totteleminen 55
5. Kaikki tottelemattomuus ei ole negatiivista 58
6. Temperamentti 59
7. Empatia ja altruismi 62
8. Sisarusten vaikutus 63
9. Curling-vanhemmat 66
10. Rakentavan keskustelun vaikeus 70

IV PÄIVÄHOITO JA STRESSI

1. Ne kaksi tutkimuslöytöä 75
2. Vauvalla voi olla stressi 77
3. Päivähoito ja stressi 78
4. Yksilöllinen vaihtelu – yhteys lapsen persoonaan 81
5. Mikä aiheuttaa stressireaktion? 83
Päivähoidon ryhmäpohjaisuus 84
Hoidon laatu 86
6. Stressi ja oppiminen 87
7. Emootioiden säätely ja käytösongelmat 89
8. Päiväkodin melu 91
9. Erilaiset lapset saavat erilaisen kohtelun? 94
10. Stressinsieto aikuisena 97
11. Stressi ja sairastuminen 100
12. Johtopäätökset 102

V PÄIVÄHOITO JA SOSIAALISET TAIDOT

1. Ensimmäiset tutkimustulokset aggression ja päivähoidon välisestä yhteydestä 108
2. Tutkimusevidenssi kasvaa ja tarkentuu 112
3. Riskiperheet 116
4. NICHD-tutkimusprojekti 116
Tutkimuksen kulku 118
5. Kasautuneen tuntimäärän vaikutus 118
6. Päivähoidon aloitusikä 125
7. Päivähoidon tyyppi 126
8. Päivähoidon laatu 127
9. Vanhemman sensitiivisyys 130

10. Johtopäätökset 132
 - 10.1. Tulosten yhteenveto 132
 - 10.2. Lapsen ikä 136
 - 10.3. Lapsi ja ryhmä 137
 - 10.4. Hoitajien määrä ja pysyvyys 138
 - 10.5. Hoidon laatu 140
 - 10.6. Riskiperheet 141

VI MIKÄ SELITTÄÄ PÄIVÄHOIDON JA AGGRESSIIVISUUDEN VÄLISEN YHTEYDEN?

1. Selviäminen ryhmässä ei ole alle 3-vuotiaan kehitystehtävä 143
2. Ryhmä lisää aggressiivisuutta 146
 - 2.1. Tilanne vahvistaa aggressiivisuutta 146
 - 2.2. Aggressiivisuus vahvistaa itseään 148
 - 2.3. Ryhmä tukee käytöksen pysyvyyttä 149
3. Kasvaminen ryhmän jäseneksi, leikin erilaiset vaiheet 150
4. Yksilöllisyys 154
 - 4.1. Ryhmä antaa kasvatustapahtumalle odottamattomia merkityksiä 156
 - 4.2. Pieni lapsi tarvitsee vastauksen jokaiseen signaaliinsa 157
 - 4.3. Reaktiivisuus ympäristön ärsykkeille 158
5. Ryhmän positiivinen vaikutus 161
6. Tytöt, pojat ja ryhmäytyminen 165

VII PÄIVÄHOIDON VAIKUTUS VANHEMMAN JA LAPSEN SUHTEESEEN

1. Lapsen signaalien tunnistaminen vaatii oppimista 168
2. Päivähoidon laatu vaikuttaa äidin ja lapsen vuorovaikutukseen 171
3. Äidin työssäkäynti ja perheen hyvinvointi 173

VIIKENGURU-TUTKIMUS, SUOMALAINEN TUTKIMUS OMAOHITAJUUDESTA

IX KOTIHOITO VASTAAN PÄIVÄHOITO

X RUOTSALAINEN TUTKIMUS PÄIVÄHOIDON PITKÄAIKAISESTA POSITIIVISESTA VAIKUTUKSESTA

1. Keskustelua herättänyt ruotsalaistutkimus 190
2. Tulosten yhteys aiempiin tutkimuksiin 191
3. Johdatus artikkelin sisältöön 193
4. Koehenkilöt, mittarit ja tulokset 195
5. Tulkinta 200
6. Jatkotutkimus 202

XI JOHTOPÄÄTÖKSET

1. Tilanne Suomessa on hyvä 206
2. Päivähoidon laatu 207
3. Ryhmä 209
4. Kenelle päiväkotiluotiin? 213
5. Päivähoito ja varhaiskasvatus 215
6. Päivähoitokypsyyden testaaminen? 217
7. Tutkijoiden ohjeita laadukkaan päivähoidon järjestämiseksi 219
8. Perhepäivähoito 223

SOSIAALISUUDEN MYYTTI

1. Johdanto

Tämä kirja kertoo alle kolmevuotiaan lapsen sosiaalisesta kehityksestä ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Sosiaalinen kehitys ja sosiaaliset taidot saavat perustansa lapsen varhaisista kokemuksista. Ihmisen sosiaaliset taidot ovat opittuja. Oppimisprosessi on jokaisena ikäkautena erilainen. Puhutaan eri ikäkausien kehitystehtävistä eli siitä oppimisprosessista, jolle kukin ikäkausi antaa valmiuden.

Sosiaalisten taitojen oppiminen on pitkä tapahtuma. Se lähtee liikkeelle niin varhain ja sellaisista lapsen kokemuksista, joista kasvattajalle tuskin tulee mieleen, että kyse olisi sosiaalisten taitojen ensimmäisistä peruskivistä. Keskeistä tässä oppimisessa on pienen lapsen ja tämän hoitajan välille syntynyt kiintymyssuhde, joka vaikuttaa niin sanottujen sosiaalisten aivojen syntymiseen ja sosiaalistaa lapsen.

Kiintymyssuhteen seurauksena syntyy luottamus ihmisiin, ja luottamuksen seurauksena myöhempi kyky toimia yhdessä. Ennen ensimmäistä syntymäpäiväänsä lapsi on kerännyt jo suuren joukon kokemuksia siitä, miten ihmiset kohtelevat toisiaan, miten ihmiset

vastaavat toistensa avunpyyntöihin, miten ihmiset saa reagoimaan, voiko ihmisiin luottaa, mitä ihmisiltä voi odottaa ja millaisia emotionaalisia ihmisten välisessä kanssakäymisessä syntyy. Ensimmäiset sosiaaliset taidot lapsi siis oppii vuorovaikutuksessa vanhempiensa kanssa. Vanhemmat ovat lapsen ensimmäinen sosiaalinen yhteisö.

Vauvan ensimmäisten ihmissuhteiden pysyvyys, turvallisuus ja luotettavuus antavat vauvalle ensimmäisen kokemuksen siitä, millainen maailma on, ja se saattaa heijastua jopa aikuisuuden ihmissuhteisiin. Ensimmäisten ihmissuhteiden turvallisuus saattaa näkyä aikuisuudessa siinä, uskaltaako ihminen luottaa toiseen vai pelkääkö hän jatkuvasti tulevaisuutta jätetyksi ja siksi varmuuden vuoksi itse katkaisee jokaisen orastavan ihmissuhteen. Varhaisten ihmissuhteiden luotettavuus näkyy siinä, kykeneekö ihminen kestämään ihmissuhteissaan emotionaalisia ristiriitoja vai hakeeko hän riittävän luotettavaa ihmistä aina uudesta ja uudesta kumppanista.

Kolme ensimmäistä ikävuotta ovat kehityspsykologisesti tärkeä vaihe. Silloin luodaan perusta sekä ihmisen minäkäsitykselle että hänen käsitykselleen ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta. Kun puhutaan ihmisen kyvystä luottaa itseensä ja tehdä yhteistyötä, kyvystä sietää stressiä ja tulla toimeen muiden kanssa, puhutaan koko yhteisön hyvinvoinnista ja sosiaalisesta pääomasta, ei vain yhden yksilön kehityksestä ja hyvinvoinnista.

Kolmen ensimmäisen ikävuoden ”vaatimuksia” on vaikeampaa kuin myöhempien ikäkausien odotuksia sovittaa nykyiseen yhteiskuntaan ja vanhempien työelämän vaatimuksiin. Siksi tämän kehityskauden päivähoitoratkaisut tarvitsevatkin enemmän miettimistä kuin seuraavien ikäkausien ratkaisut. Tämän ikäkauden ratkaisuilla saatetaan vaikuttaa jopa siihen, kuinka paljon erityisopetusta, koulupsykologin palveluja ja masennuksen ja syrjäytymisen hoitoa myöhemmin tarvitaan.

Tähän kirjaan on koottu uusin tutkimustieto päivähoidon vaikutuksesta lapsen sosiaaliseen kehitykseen. Tutkimus osoittaa, että kaikki päivähoido ei välttämättä tue pienen lapsen kehitystä. Koska päivähoido yhteiskunnan rakennemuutosten takia on välttämätöntä, ei vastaus päivähoidon mahdollisille ongelmille ole kotihoito, vaan päivähoidon laadusta huolehtiminen. Päivähoidon tulisi olla sellainen, että tekivät vanhemmat minkä tahansa hoitoratkaisun, he voivat tehdä sen ilman syyllisyyttä.

Lapsen sosiaalisuutta ja sosiaalisten taitojen kehitystä on käsitelty tämän kirjan kirjoittajan aiemmissa teoksissa, joissa on kerrottu esimerkiksi temperamentin merkityksestä ja ujon lapsen sosiaalisen vuorovaikutuksen ohjaamisesta. Vaikka nämä asiat olisivat tämänkin teoksen tärkeää sisältöä, ei niitä enää uudelleen käsitellä, vaan tässä kirjassa pyritään esittämään asioita, joita aikaisemmat teokset eivät sisällä.

Kirjassa on viitattu tutkijoihin ja heidän tekemiinsä tutkimuksiin, mutta oppikirjamaista luetteloa kyseisistä tutkimuksista ei kuitenkaan anneta. Kirjan tekijä on luottanut siihen, että nykyisillä tiedonhakumenetelmillä lukija helposti löytää tutkijan nimen, tutkimuksen aiheen ja vuosiluvun perusteella lähteen.

2. Sosiaalinen ihminen on hyvä ihminen

Jos ihmisiä pyydetään kertomaan, mitkä persoonallisuuden ominaisuudet heidän mielestään parhaiten takaavat menestymisen, niin sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot mainitaan yleensä ensimmäisinä. Sosiaalisuudesta on tullut nykyajan hyvän ihmisen tuntomerkki. Luettuaan 200 hakemusta, jotka kaikki alkoivat ”Olen hyvin sosiaalinen”, päätti eräs sosiaalialan opettaja ottaa välittömästi korkeakoulunsa opiskelijaksi ensimmäisen, joka ei kuvaa portfolioissaan

itseään siten. Hän ei päässyt tekemään kyseistä valintaa; yksikään hakija ei rohjennut jättää tätä hyvän ihmisen tunnusta mainitsematta.

Tämä hyvän ihmisen tuntomerkki on ensimmäinen sosiaalisuuteen liittyvä myytti. Kukaan ei oikein osaa kertoa, miten sosiaalisuus auttaa menestykseen ammatissa kuin ammatissa. Sosiaalisuuden sisältökin jää epämääräiseksi. Jotain hyvää se kuitenkin on, ja jollain tavalla se menestyksen takaa.

Sosiaalisuutta ei odoteta vain aikuisilta. Jos vanhemmat haluavat kertoa, että heidän lapsensa on iloinen ja ihana ja että he ovat ylpeitä lapsestaan, he sanovat, että lapsi on sosiaalinen. Kukaan ei kerro, että lapsi on musikaalinen, liikunnallinen, ei vähäisessäkään määrin sosiaalinen, aamuvirkku ja aktiivinen. He kertovat, että lapsi ei ehkä ole kovin sosiaalinen, mutta niin musikaalinen, aktiivinen ja jo nyt tulevaisuuden urheilijalupaus. Sosiaalisuus ei ole yksi ominaisuus ominaisuuksien joukossa, vaan perusvaatimus, jonka puute tulee korvata suurella määrällä hyveitä.

Mitä pienen lapsen sosiaalisuudella lopultakin tarkoitetaan? Millä tavoin kaivaa hiekkaa vuoden vanha sosiaalinen lapsi, ja millaisia sosiaalisten taitojen vaatimuksia voidaan asettaa kaksivuotiaalle? Miten on tultu siihen, että sosiaalisuudesta ja sosiaalisista taidoista on tullut kaiken yli kulkeva arvo, niin että keskustelu niiden kehityksestä peittää alleen puheen pienen lapsen muusta tärkeästä kehityksestä?

Tarkoitus ei ole vähätellä sosiaalisten taitojen merkitystä ihmisten välisessä kanssakäymisessä, vaan herättää pohtimaan, mikä sosiaalisuudessa ja sosiaalisten taitojen korostamisessa on paikkansa pitävää ja milloin niiden arvostaminen on kestävä kupla. Muotikäsite on harmiton, jos se elää aikansa arjen puheessa ja vaihtuu pian toiseen muotikäsitteeseen. Se muuttuu kuitenkin haitalliseksi,

jos se alkaa ohjata kasvatuskäytäntöjä ja työntekijöiden valintoja. On haitallista, jos lapsia ryhdytään kasvattamaan ”sosiaalisiksi” ilman pohdintaa, mitä sosiaalisuus on, ja osaavien ja ammattitaitoit-
ten työntekijöiden sijasta aletaan työpaikoille etsiä sopivia tyyppejä.

Toimittaja kysyi jokin aika sitten tämän kirjan kirjoittajalta, mikä on se sosiaalinen fobia, joka saa jotkut ihmiset pelkäämään julkisuutta. Toimittajan mukaan julkisuus ja avoimuus ovat sama asia. Ihminen on avoin silloin, kun hän viihtyy julkisuudessa, ei koe tarvetta suojata yksityisyyttään, vaan on valmis kertomaan itsestään kaiken kaikille. Ihminen, joka karttaa henkilöönsä kohdistuvaa julkisuutta, ei anna henkilöhaastatteluja, ei avaa kotiaan valokuvaa-
jille, kieltäytyy osallistumasta viihdeohjelmiin eikä avaa sydäntään 800:lle Facebook-ystävälle, oli toimittajan mukaan erakko, joka kärsii sosiaalisesta fobiasta. Tämä fobia taas syntyy sosiaalisuuden tai sosiaalisten taitojen puutteesta. Olisi siis normaalia hakeutua julkisuuteen, ja karttamisen syynä olisi pelko, fobia.

Näin ketju etenee. Ensin nostetaan jokin ihmisen ominaisuus muita tärkeämmäksi ja sitten toistetaan tätä ylivertaisuutta riittävän kauan, niin että se muuttuu ihmisten mielissä faktaksi. Ominaisuus irtautuu alkuperäisestä sisällöstään ja alkaa tarkoittaa jotain muuta, kuten ylipäättään hyvää ihmistä, niin kuin jokin aika sitten tarkoitti ”hyvä itsetunto” ja niin kuin nykyään tarkoittaa ”sosiaalisuus”. Sen jälkeen ominaisuus saa vaihtelevia sisältöjä sen mukaan, mikä yhteiskunnassa milloinkin on arvostettua. Julkisuushakuisuus ei enää olekaan aiempaan tapaan negatiivinen asia, vaan siitä on tullut sosiaalisuuden merkki.

Seuraavassa vaiheessa ihminen, joka haluaa tehdä eron yksityisen ja julkisen välille ja karttaa henkilöönsä kohdistuvaa julkisuutta, nähdään poikkeavana. Hän ei ole erilainen, vaan hän on neuroottinen, foobikko. Kukaan ei halua töihin foobikkoja, joten pian työ-

paikan saannin edellytyksenä on 800 Facebook-ystävää ja aktiivinen sivustojen päivitys ihmisen koko henkilökohtaisella elämällä.

3. Työelämä tarvitsee sosiaalisia taitoja

Toinen sosiaalisuuden ympärillä kiertävä myytti kuuluu, että nykyajan työelämä vaatii sosiaalisia taitoja. Tavallinen sosiaalisuutta koskevan haastattelun aloitus kuuluu: ”Kun sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot ovat nykymaailmassa tulleet niin tärkeiksi...” Miten niin nykymaailmassa? Sosiaaliset taidot ovat olleet ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa aina yhtä tärkeitä. Ne ovat ihmisten välisen vuorovaikutuksen väline. Nykymaailma ei ole lisännyt vaan ryhtynyt toistamaan niiden tärkeyttä.

Näiden kommenttien jälkeen kysyjä on usein hetken hämmennyt, mutta jatkaa: ”Eihän nykyaikana enää riitä, että ihminen tekee työnsä hyvin, vaan hänen on tultava toimeen muiden kanssa. Hänen täytyy edustaa firman arvoja myös käytöksellään, pukeutua hyvin ja huolehtia ulkonäöstään. Hänen täytyy kuunnella asiakkaitaan, vastata heidän toiveisiinsa, luoda hyvä ilmapiiri ja käyttäytyä niin, että se edistää firman päämääriä.”

Ei ole ollut sellaista ajanjaksoa, että ihmisen ei olisi tarvinnut tulla toimeen muiden kanssa. Muiden kanssa hyvin toimeentulevat ovat aina selvinneet paremmin kuin jatkuvasti hankaluuksiin joutuvat. Toimeentulemisen vaatimusta saatettiin aiemmin jopa pitää enemmän itsestäänselvyytenä kuin nykyään, niin ettei sitä tarvinnut samassa mittaluokassa vatvoa. Nykyaika ei ole tehnyt muiden kanssa toimeentulemisesta aikaisempaa tärkeämpää, vaan nykyajan yksilöllisyyden korostaminen on tehnyt siitä aiempaa vaikeampaa.

Mikään muu piirre edellisessä luettelossa ei enää liitykään sosiaalisuuteen sen enempää kuin sosiaalisiin taitoihinkaan, vaan lista

koostuu piirteistä, jotka mittaavat hyvää käytöstä. Saattaa olla, että hyvän käytöksen vaatimukset työelämässä ovat lisääntyneet ja ehkä aiemmin sallittiin enemmän töksähtelevää käytöstä, kunhan ihminen teki työnsä ammattimaisesti.

Hyvää käytöstä ei kuitenkaan ole aihetta lukea sosiaalisesti taidoksi, koska se ei edellytä mitään tiettyjä psyykkisiä valmiuksia. Kaikenlaisilla persoonallisuuksilla ja valmiuksilla varustetut ihmiset oppivat sanomaan ”päivää”, ”kiitos” ja ”anteeksi” ja oppivat vuorovaikutuksen kohteliaisuussäännöt. Siihen riittää pelkkä näiden asioiden opettaminen, eikä opettaminen vaadi erityistä yksilöllisyyttä tai lapsen persoonallisuuden huomioon ottamista.

Käyttäytyminen on ihmisen oma valinta, ja hyvilläkin sosiaalisilla taidoilla varustettu ihminen voi niin päättäessään käyttäytyä huonosti, valita oman harkintansa mukaan, missä ja milloin käyttää sosiaalisia taitojaan. Vastaavasti hyvä käytös ei vaadi erityistä empatiaa tai mitään erityisiä sosiaalisia taitoja, siis kykyä analysoida ristiriitatilanteita, löytää niihin rakentavia ratkaisuja ja ennakoida tulevaa. Hyvä käytös ei myöskään vaadi sosiaalisuutta, siis sitä, että pitää ihmisistä ja haluaa aina olla mieluummin ihmisten seurassa kuin yksin. Hyvä käytös on mahdollista jokaiselle taidoista ja temperamentista riippumatta.

”Hyvä käytös” sisältää arvovaruksen ja ripauksen eettisyyttä. Nykyaika vierastaa kaikkea, mihin saattaisi liittyä jonkinlainen moraalinen kannanotto, varsinkin kun puhutaan aikuisista. Niinpä puhe hyvästä käytöksestä on turvallisempaa korvata puheella sosiaalisuudesta. On helpompaa ja vähemmän tuomitsevaa puhua ihmisen sosiaalisista taidoista kuin yksinkertaisesti sanoa, että hän käyttäytyy huonosti.

Suuri osa työpaikkojen ihmishuonon ongelmista johtuu tutkimusten mukaan siitä, että ihmiset käyttäytyvät huonosti toisiaan kohtaan, ei ihmisten huonoista sosiaalisista taidoista. Ratkaisu ei

silloin ole sosiaalisilta taidoiltaan oikeanlaisten ihmisten valinta, vaan pitävien käytösnormien luominen työpaikalle.

Hyvä käytös tulisi siis pitää erillään sosiaalisista taidoista. Se on sosiaalisen kanssakäymisen väline, mutta ei yksilöllinen taito, koska jokainen voi oppia sen yhtä hyvin temperamentistaan ja persoonallisuudestaan huolimatta ja koska sen sisältö sanellaan ulkopuolelta. Käsitys hyvästä käytöksestä on aina sidoksissa kulttuuriin ja yhteiskunnan vallitseviin normeihin. Luonnollisesti myös hyvässä käytöksessä on eroja ihmisten välillä niin kuin on kaikessa inhimillisessä toiminnassa. Erot eivät kuitenkaan heijasta niinkään ihmisen luonnetta kuin sitä, mitä hänelle on opetettu ja kuinka tiukasti hänen kasvatuksessaan on pidetty kiinni hyvän käytöksen vaatimuksesta.

Nykyajan arvomaailmaa kuvastaa myös sosiaalisten taitojen liittäminen ensi sijassa työelämään. Tämän kirjan kirjoittajan lähes jokainen sosiaalisia taitoja koskeva haastattelu on alkanut: ”Koska nykyajan työelämä vaatii sosiaalisia taitoja...” Yksikään toimittaja ei ole aloittanut: ”Koska nykyajan perhe-elämä vaatii sosiaalisia taitoja...” Työelämän ihmissuhdeongelmat nähdään sosiaalisten taitojen puutteena, perhe-elämän ihmissuhdeongelmien katsotaan kumpuavan jostain muusta. Työelämän sosiaaliin suhteisiin harjaantumista pidetään tärkeänä, lähimpien ihmissuhteiden sosiaalisten taitojen ajatellaan tulevan itsestään.

Oikeastaan sosiaalisten taitojen vaatimus on läheisissä ihmissuhteissa paljon suurempi kuin työelämässä. Läheisissä ihmissuhteissa jos missä tarvitaan neuvottelutaitoja ja ongelmien ratkaisemiskykyä. Työelämän sosiaalista vuorovaikutusta helpottaa pitkälle valmis koodi, joka ohjaa käyttäytymistä. Pääpiirteissään kaikki tietävät, miten työpaikalla tulee käyttäytyä, miten toimia, mitä sanoa, miten ratkaista ongelmia, ja kaikki myös hyväksyvät nämä yhteiset odotukset. Lopulta-kin yksilöllinen vapaus poiketa tästä koodista on aika pieni.

Vastaavaa koodia perhe-elämää tai läheisiä ihmissuhteita helppottamaan ei ole. Aviopuolisoiden tai läheisten sukulaisten suhde- ja käyttäytymisen tautuminen toisiinsa ja käytös toisiaan kohtaan on hyvin pienessä määrin minkään yleisen koodin määräämää. Tietenkin hyvän käytöksen odotukset ovat olemassa, mutta niitä voidaan perheessä rikkoa tavalla, joka ei olisi koskaan mahdollista työelämässä. On yleinen odotus, että kotona saa olla ”vapaasti”, eikä sillä koskaan viitata hyvään käytökseen eikä toisen huomioonottamiseen. Siksi voidaan sanoa, että sosiaalisia taitoja tarvitaan enemmän läheisissä ihmissuhteissa kuin vieraiden kanssa työpaikalla, jossa on enemmän sääntöjä ratkaisujen apuna. Sen takia monen ihmisen mielestä työpaikalla saattaa lopultakin olla ”helpompaa” kuin kotona.

Perhe-elämässä koodiin törmätään oikeastaan vasta sitten, kun juridiikka astuu mukaan kuvaan, kun puhutan perheväkivallasta, avioero- ja huoltajuuskiistoista. Siihen saakka jokainen saa valita oman toimintatapansa, neuvotella tai olla neuvottelematta, mököttää tai murjottaa, kun pitäisi keskustella, toimia vastoin sopimuksia. Näistä ratkaisuista ei vain koskaan puhuta sosiaalisina taitoina, vaan ajatellaan, että perheen sisällä onnistunut vuorovaikutus on kiinni vain halusta tai viitsimisestä.

Meillä on myös tapana arvostaa enemmän työelämässä kuin kotielämässä esiin tulevaa sosiaalista taitavuutta. Vaativan työpäivän jälkeen sosiaaliset taidot saa jättää työpaikalle ja ”rentoutua” kotona ilman niiden kahleita. Jos ihmistä pidetään työpaikalla sosiaalisesti taitavana, ei käsitys muutu, vaikka saataisiin kuulla hänen olevan kotona sietämätön.

Sosiaaliset taidot syntyvät kiintymyssuhteissa ja leviävät niistä kaikkeen vuorovaikutukseen, mutta aikuisuudessa sosiaalisia taitoja ei enää yhdistetä läheisiin ihmissuhteisiin, vaan ne nähdään mieluummin välineinä kodin ulkopuolista elämää varten.

II

KOLME ENSIMMÄISTÄ IKÄVUOTTA

1. Tarkoitushakuinen käsitys lapsesta

Nykyään on saatavilla paljon tietoa lapsen kehityksestä. Sitä pursuaa joka paikasta niin, että tiedon tulva jo väsyttää vanhemmat. Olisi-kin houkutus tehdä johtopäätös, että käsitys lapsesta on tämän tiedon mukainen: tieto on auttanut tekemään oikeita päätelmiä lapsen kehityksestä ja tarpeista ja auttanut rakentamaan lapsen olosuhteet näiden tarpeiden mukaiseksi.

Niin ei kuitenkaan välttämättä ole, vaan jokainen aika luo oman käsityksensä lapsesta ja lapsen tarpeista. Pikemminkin kuin tietoon käsitys lapsesta pohjaa senhetkiseen yhteiskunnalliseen tarkoituksenmukaisuuteen eli siihen, minkälainen käsitys on parhaiten sopusoinnussa aikuisten senhetkisen elämäntavan ja arvojen kanssa. Käsitys lapsesta muuttuu sen mukaan, mikä on aikuisen kannalta tarkoituksenmukaista.

Kun yhteiskunta arvostaa itsenäisyyttä, puhutaan lapsen ”itsestä” sellaisessakin tilanteessa, jossa oikeastaan tulisi puhua lapsen laiminlyönnistä. Kun yhteiskunta arvostaa laajaa ystävä-

verkkoa, puhutaan lapsen ystävatarpeesta iässä, jossa lapsi tarvitsee vain vanhempansa. Kun yhteiskunta arvostaa kotihoitoa, korostetaan emotionaalisten ihmissuhteiden tärkeyttä lapsen kehityksessä. Kun kotihoidon arvostus vähenee, korostetaan kodin ulkopuolisten virikkeiden kehittävää vaikutusta. Aikuisen on helpompi muuttaa käsitystään lapsesta elämäntyyliinsä sopivaksi kuin elämäntyyliään lapseen sopivaksi. Koska aikuinen ei kuitenkaan halua syntyvän riskitiriitaa lapsesta olevan tiedon ja omien ratkaisujensa välillä, hän mieluummin muuttaa käsitystään tiedosta.

Totta kai tieto lapsesta on vaikuttanut paljonkin. Enää ei pan-taisi suvun vanhaa isoäitiä jauhamaan suussaan lapsen ruokaa pehmeäksi ja sitten syöttämään sitä lapselle. Enää ei pientä lasta kuriteta pienimmästäkin vahingosta ajatuksella, että se on lapsen parhaaksi. Nykyaikanakin on kuitenkin helppo esittää väitteitä, joista on muodostunut yleisesti hyväksytyjä totuuksia siksi, että ne sopivat ajan henkeen, mutta jotka tutkimus on osoittanut virheellisiksi.

Tällaisia ovat esimerkiksi seuraavat väitteet. Pienen lapsen on parempi olla päiväkodissa tovereiden seurassa kuin kotona vauvan varjossa. Vuoden vanha kaipaa jo muiden lasten seuraa. Varhaiskasvatus tasoittaa tehokkaasti perheiden sosiaalisesta taustasta johtuvia eroja lasten kehityksessä. Jokainen perhe tietää itse, mikä sille on parasta.

Erityisesti viimeinen väite on suorastaan nyky-yhteiskunnan opinkappale, joka joskus saattaa toimia jopa kilpenä lapsen kehityksestä esitettyä tietoa vastaan. Vaikka jokainen lapsi on yksilö, on lapsen kehityksessä kuitenkin tietyt yleiset, kaikille yhteiset lainalaisuutensa, jotka eivät aina kulje perheen toiveiden ja odotusten mukaisesti. Jokainen lapsi käy läpi saman kehitysprosessin riippumatta siitä, miten tämän prosessiin ajoitus tai koko prosessi ylipäänsä sopii perheen kuvioihin.

Vanhemmat saattavat jäädä lopultakin aika yksin, jos vastaus heidän kysymyksiinsä aina on, että he voivat tehdä niin kuin heidän perheelleen sopii. Pieni lapsi asettaa myös sellaisia vaatimuksia, jotka eivät lopulta ollenkaan sopisi vanhemmille tai muulle perheelle. Silloin on hyvä tietää, mistä voi tinkiä ja mistä tinkiminen tarkoittaa lapsen tulevien resurssien kaventamista.

Lapsikäsitteen mukautuminen kulloisenkin tarkoituksenmukaisuuden mukaan aikaansaa myös sen, että tieto lapsesta ei jatkuvasti lisäännä, vaan jo saavutettu tieto saattaa myös hävitä. Tämän teoksen kirjoittajalla on toistuva kokemus siitä, että kaksikymmentä vuotta sitten vanhemmilla ja kasvattajilla saattoi olla jopa nykyistä parempi tieto kunkin ikäisen lapsen kehitysvaiheesta ja kyseiseen kehitysvaiheeseen liittyvistä tarpeista. Tämän mielipiteen lausuminen herättää hämmästyä, usein suorastaan närkästyä. Miten se voisi olla mahdollista, koska nykyään tietoa saa niin monesta lähteestä, ihmiset osaavat etsiä tietoa ja vanhemmat ovat kiinnostuneempia kuin koskaan ennen lasta koskevasta tiedosta.

Tämä kaikki on totta. Tiedon runsaus ei kuitenkaan aina tarkoita sen sisällöllistä lisääntymistä, vaan saattaa tuoda mukanaan vallinnan vaikeuden: tieteellisesti vahvistettua tietoa on vaikea erottaa uskomuksista. Lisäksi ihminen valitsee runsaasta tiedon määrästä sen, mikä hänelle ”sopii” tai mikä häntä miellyttää. Mitä enemmän tietoa on, sitä enemmän on myös valinnanvaraa. Syitä tiedon häviämiseen voi vain spekuloida, mutta muutos sinänsä on ilmeinen.

2. Maturaatio ja ikään sidottu kehitys

Ensimmäinen asia, joka nykyajan lapsikäsitteestä on ajoittain hukassa, on maturaation käsite. Maturaatio eli kypsyminen tarkoittaa sitä, että aivojen tai muu biologinen kehitys antaa myös psyykki-

selle kehitykselle reunaehdot. Ensiksi: asiat tulevat tiettyssä järjestyksessä, ja toiseksi: oppiminen on sidoksissa tiettyyn ikään. Maturaatioon kuuluu myös se, että tietyt kehitykselliset asiat ilmaantuvat itsestään, ilman että aikuinen joutuu virittämään sitä varten sopivan kasvatusohjelman.

Fyysisessä kehityksessä maturaation ymmärtäminen on helppoa. Ymmärretään, että taitojen saavuttamisessa on tietty järjestys. Ensin opitaan seisomaan, sitten kävelemään ja sitten vasta juoksemaan. Kukaan ei odota, että vauva, joka ei vielä osaa kiivetä, oppisikin ensin hypättämään koristaan lattialle, eikä kukaan myöskään edes yritä kasvattamalla muuttaa tätä kehitysjärjestystä.

Samoin ymmärretään, että kyseinen kehitys on sidoksissa lapsen ikään. Vuoden ikäisenä opitaan kävelemään, ja tasajalkaa hypättämisen taito saavutetaan vasta kahden vuoden iässä. Jos joku kertoo opettavansa vuoden ikäisiä lapsia luistelemaan, ei kukaan häntä usko, ja mikä tärkeää, kukaan ei pidä järkevänä sitä, että vuoden vanhoja lapsia ryhdyttäisiin opettamaan luistelemaan. Lapsen annetaan rauhassa kasvaa ja luotetaan siihen, että luistelemisen taito saavutetaan parhaiten silloin, kun sen opettaminen sijoitetaan oikeaan ikään.

Fyysisestä kehityksestä puhuttaessa myös ymmärretään, että ensin lapsen täytyy saavuttaa jokin taito, ennen kuin hänet voidaan panna tilanteeseen, jossa kyseistä taitoa tarvitaan. Ei ajatella, että tilanne opettaa taidot, joita lapsella ei vielä ole. Uimataidotonta lasta ei pudoteta mereen sillä ajatuksella, että tilanne kyllä opettaa lapsen uimaan. Luistelutaidotonta lasta ei panna pelaamaan jääkiekkoa ajatuksella, että lapsi oppii kavereilta. Oppimattomuudesta ei myöskään syytetä huonoa valmentajaa.

Toisin on psyykkisen kehityksen laita. Vallalla on käsitys lapsesta ikään kuin tyhjänä tietokoneen muistina, joka oppii asioita

minkä ikäisenä vain ja missä järjestyksessä tahansa, kunhan aikuinen vain ohjelmoi tämän tietokoneen toimimaan. Ajatellaan, että lapsi voi oppia sosiaalisia taitoja ryhmässä kehitysvaiheessa, jossa hän hädin tuskin ymmärtää, että peilissä näkyvä kuva on hän itse puhumattakaan siitä, että hän osaisi käyttää itsestään minä-sanaa ja osaisi yhdistää sanan omaan nimeensä.

Jokaisella ikäkaudella on oma kehitystehtävänsä, ja lapsen ohjaus tulisi rakentaa tämän kehitystehtävän mukaisesti. Lapsen psyykkisen kehityksen yhteydessä asia ei ole samalla tavoin selvää kuin fyysisestä kehityksestä puhuttaessa. Suomalaiseen kasvatuskulttuuriin kuuluva usko, että vaikeudet vahvistavat, hankaloittaa myös lapsen kokemusten ohjaamista ikätasolle sopiviksi. Kun luennoitsija kertoo, että tietyn ikäinen lapsi olisi säästettävä tai suojeltava tietyiltä kokemuksilta, koska lapsen ikä ei vielä edellytä niistä selviytymistä, yleisön joukosta esitetään aina kysymys, eikö kuitenkin olisi hyvä, että lapsi oppisi ajoissa selviytymään vaikeuksista.

Vaikeudet eivät kuitenkaan sinänsä kasvata taitoa selviytyä niistä, vaan väärään aikaan tulevat vaikeudet voivat viedä kokonaan kyvyn selviytyä. Lapsi opetetaan selviytymään vaikeuksista niin, että annetaan hänelle luottamusta itseän ja taitoa selvitä vaikeuksista, ei niin, että jätetään hänet vaikeuksiin. Väärään aikaan tulleet vaatimukset eivät kehitä lasta, vaan saattavat haitata kehitystä.

3. Kolmen ensimmäisen ikävuoden merkitys

Toinen tällä hetkellä ajoittain hukassa oleva asia on kolmen ensimmäisen ikävuoden merkitys lapsen elämässä. Viime aikoina on jopa ammattitutkijoiden suulla puhuttu ”kolmen ikävuoden myytistä”, mystisestä ”hoivakäsityksestä” ja vanhentuneesta kiintymyssuhdeteoriasta, jonka ohi aika on ajat sitten ajanut. Julkisuudessa on pu-

huttu toistuvasti ”maagisesta kolmesta ikävuodesta”, jota jotkut tutkijat ”pitävät esillä antamatta kuitenkaan väitteelle mitään perusteluja”.

Kehityopsykologit jakavat yksimielisesti käsityksen kolmen ensimmäisen ikävuoden kehitysvaiheesta, johon ankkuroituu paljon myöhempää kehitystä. Tuskin mistään lapsen kehitysvaiheesta löytyy yhtä paljon psykologista ja psykiatrista kirjallisuutta kuin tästä vaiheesta.

Lapsen kehitys ei kulje tasaisesti, vaan portaittain: kun yksi kehitysvaihe on saavutettu, lapsi nousee seuraavalla portaalle, jolla hän viipyy uuden kehitystehtävän edellyttämän ajan. Kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana kehitystä tapahtuu kaikilla psyykkisen ja fyysisen kehityksen alueilla, ja se on nopeampaa kuin koskaan myöhemmin ihmisen elämässä. Vastaavaa kehitystä ei tapahdu koskaan enää minkään kolmen vuoden aikana.

Kolmen ensimmäisen ikävuoden kehitys muodostaa eräänlaisen persoonallisuuden perusrakenteen. Se ei tarkoita sitä, että ihminen olisi silloin valmis. Koko ihmisen elämä on muuttumista ja kehittymistä, mutta eräänlainen kivijalka myöhemmälle kehitykselle muodostuu silloin. Jos tässä kehityksessä on vakavia puutteita, saatetaan niistä joutua kärsimään vielä aikuisuudessa.

Näiden ikävuosien aikana lapselle kehittyy tunne omasta minuudestaan, yksilöllisyydestään ja ainutkertaisuudestaan. Hänelle kehittyy perustaju siitä, miten ihmiset keskenään toimivat, ja hän oppii, kuinka hän voi itse säädellä mielialojaan ja kontrolloida käyttöstään ja kuinka reagoida muiden mielialoihin ja muiden viesteihin. Tämän kaiken oppiminen vaatii läheistä vuorovaikutusta sensitiivisten ja lapselle emotionaalisesti tärkeiden hoitajien kanssa.

Jo sata vuotta sitten esitettiin väitteitä, että varhaislapsuuden kokemukset muodostaisivat pohjan myöhemmälle kehitykselle ja vaikuttaisivat jopa aikuisuuteen saakka. Väitettiin, että aikuisiän

itseluottamuksella, depressiolla, tavalla kohdella muita ihmisiä ja kyvyllä sitoutua pitkäaikaisiin emotionaalisiiin ihmissuhteisiin saat-taisi olla tekemistä hyvin varhaisen, jopa ensimmäisten ikävuosien aikana saadun hoivan kanssa.

Väite perustui tutkijoiden havaintoihin. Psykoterapeutit ja kliiniset psykologit olivat omassa työssään havainneet, että aikuisiän mielenterveys- ja ihmissuhdeongelmien taustalta löytyivät samat lapsuuden kokemukset. Ne liittyivät usein jollain tavoin hylkäämiseen, eivät välttämättä todelliseen hylkäämiseen, vaan vauvan kokemaan hylkäämiseen. Vastaavasti hyvä itseluottamus ja tasapainoinen mieli liittyivät hyviin ja turvallisiin hoivakokemuksiin.

Vaikka näyttö sinänsä oli vankka, jotkut tutkijat käyttivät kriittisiä puheenvuoroja näitä väitteitä kohtaan. He kaipasivat selvempää osoitusta siitä mekanismista, jonka kautta varhaislapsuuden kokemukset vaikuttavat aikuisuuteen. Vaikka samoista ongelmista kärsivillä aikuisilla olisikin samanlaisia lapsuudenkokemuksia, se ei vielä osoita, että lapsuuden kokemukset olisivat aikuisuuden ongelmien syy. Tulisi ymmärtää mekanismi, jonka kautta lapsuuden jo ajat sitten unohtuneet kokemukset voisivat vaikuttaa vielä aikuisena. Tutkijoilta ei löydy mystiikalle kovin paljon ymmärrystä.

Uusin aivotutkimus tuli näiden väitteiden vahvistajaksi. Eläinkokeet osoittivat ensimmäiseksi, että ympäristö voi muokata aivoja ja niiden toimintaa. Todettiin, että tapa, jolla emo kohteli poikasta, vaikutti aivojen välittäjäaineisiin ja sai siellä aikaan pysyviä muutoksia. Myöhemmin osoitettiin aivokuvantamista apuna käyttäen, että varhaiset hoivakokemukset vaikuttavat myös ihmisillä aivojen toimintaan, aktivoivat joitakin yhteyksiä ja sammuttavat toisia. Nämä muutokset säilyvät aikuisuuteen saakka.

Lapsi ei siis säilö varhaisia kokemuksiaan tiedostamattomaan muistiin, josta ne sitten mystisellä tavalla tulevat aikuisena esiin